

UDC | УДК : [343.6:343.222] (96) (084)

Анотація: Аналізується історія кримінальної відповідальності за злочини, які вчиняються експертами; досліджуються тенденції застосування вказівки на термін «експерт» в пам'ятках кримінального законодавства; в історичному аспекті визначаються види складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за порушення, вчинені експертами.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; експерт; порушення; історія

THE HISTORY OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR VIOLATIONS COMMITTED BY EXPERTS

RUBTSOV V.,

postgraduate, Lviv State University of Internal Affairs

Abstract

The study provides for analysis of the history of criminal responsibility for crimes committed by experts, national and Russian remembrances of criminal law regarding criminal liability for violations, committed in the course of expert activity. The historical aspects of criminal experts liability were paid almost no attention in the literature so far.

Trends of the guidelines use for the term "expert" in the criminal law remembrances are analyzed, and types of crimes that govern criminal responsibility for violations committed by experts are defined in historical perspective. In remembrances of criminal law, experts were called "competent people". Their knowledge was widely applied. The experts criminal liability was provided for concealing the truth in the reviews, reports, protocols, registers and other official acts or for inclusion fictional circumstances to them.

The article analyses the penalty for committing violations in the implementation of experts activities. The origins of criminal liability for false expert testimony are traced in the Criminal Code of 1903. In the Criminal Code of USSR, 1927, was reflected a trend to increasing norms that regulate criminal liability for violations committed during the experts activity.

The criminal law assessment was firstly obtained to such actions as failure of expert to appear before the bodies of

ІСТОРІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВЧИНЕНІ ЕКСПЕРТАМИ

В. В. РУБЦОВ

аспірант, Львівський державний університет внутрішніх справ✉ зв'язок з автором: VVskreklia@ukr.net

Постановка проблеми. «Будь-яку правову проблему неможливо розв'язати, не дослідивши належним чином її генезис» [1, 45], адже пізнання сутності багатьох явищ стає можливим лише завдяки ретельному вивченню джерел їхнього виникнення та подальшого розвитку та, в свою чергу, порівнянню їхнього минулого та сучасного станів [2, 15]. У такий спосіб можна відстежити появу перших кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за порушення, які вчинені експертами; проаналізувати неузгодженості, що існували в минулому, для того щоб уникнути їх у своїх теоретичних розробках. Врешті-решт, історичний екскурс надасть можливість почерпнути позитивний правовий досвід.

Стан дослідження. Історичним аспектам розвитку кримінальної відповідальності експертів практично не приділялась увага у літературі. Частково цю проблему розглядали Н.Ю. Алексеєва [3], Ю.В. Александров [4]. «Однак, наявність змін у кримінальному законодавстві, а також те, що науковці досі практично не піддавали аналізу дорадянський період розвитку кримінального права, викликає потребу продовжити і розвинути дослідження у відповідному напрямку» [5].

Тому основними завданнями цієї статті є дослідження історичних аспектів розвитку кримінальної відповідальності за порушення вчинені експертами.

Виклад основних положень. Слід відзначити, що визначальний вплив на чинне кримінальне законодавство мали акти до яких належать Руська Правда, Литовські статuti, Права, за якими судиться малоросійський народ, КК радянського періоду. Окрім того, чималу роль відіграли такі пам'ятки російського права як Судебники 1497 р. 1550 р., Соборне Уложення 1649 р., Укази Пе-

inquiry, investigation or trial, disclosure of data of pre-inquest review or revision without the permission of the prosecutor or the investigator. The first criminal liability of experts was provided for knowingly giving false conclusion in the Criminal Code of 1960.

Criminal liability for violations committed by experts wasn't provided at all stages of social development. Over the centuries the legal norms, regulating the criminal experts liability, developed gradually. The study proves the necessity of drawing the historical experience of the introduction of criminal liability for knowingly false testimony of experts.

Key words: criminal liability; expert; violation; history

ИСТОРИЯ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЯ СОВЕРШЕНЫ ЭКСПЕРТАМИ

РУБЦОВ В.В.

аспирант, Львовский государственный университет внутренних дел

Аннотация: Анализируется история уголовной ответственности за преступления, совершаемые экспертами; исследуются тенденции применения указания на термин «эксперт» в памятниках уголовного законодательства; в историческом аспекте определяются виды составов преступлений, регламентирующие уголовную ответственность за нарушения, совершенные экспертами.

Ключевые слова: уголовная ответственность; эксперт; нарушения; история

Open Access

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

тра І, Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., Кримінальне уложення 1903 р.

Першоджерелами кримінального права за часів Київської Русі були русько-візантійські договори 907, 911 та 944 років [6, 25]. Зазначені договори, в основному, визначали права, якими користуються руські купці у Візантії, а також регулювали торговельні відносини. Аналіз нормативних положень цих договорів засвідчив, що окремих норм, які б встановлювали кримінальну відповідальність за порушення вчинені експертами не було.

«Вінцем давньоруського права є кодифікований юридичний збірник Руська Правда» [6, 46]. Найдавнішою є Коротка редакція Руської Правди, яка вміщує давньоруське право періоду становлення феодального ладу. Існує також Розширена редакція Руської Правди, яка відображає Статут Володимира Мономаха, а також більшість перероблених і доповнених норм Короткої редакції [7, 128]. Слід зазначити, що у цій найдавнішій пам'ятці вітчизняного права такого поняття, як «експерт» тоді ще не існувало, однак часто під час розслідування справ залучали лікарів для дачі висновків щодо стану здоров'я потерпілого чи з'ясування причин його смерті. Зазвичай, такі висновки мали вагоме значення у справі. Разом із тим, у цій пам'ятці не згадується про заходи покарання для лікарів, що умисно дали неправдиві висновки [8, 56].

Незважаючи на розпад Київської Русі, правові норми Руської Правди продовжували діяти у Галицько-Волинському князівстві, яке згодом (XIV ст.) було поділено між Литвою, Польщею та Молдавією. Відповідно, основна частина земель опинилася під владою Великого князівства Литовського. У XV–XVI ст. у Великому князівстві Литовському із закінченням періоду феодальної роздробленості постало питання нагальної кодифікації права, перша спроба якої завершилася прийняттям Судебника Казимира (1468 р.). Судебник 1468 р. (далі – Судебник) – перший кодекс кримінального і кримінально-процесуального права Великого князівства Литовського. Він містив змішані старі українські та нові польсько-литовські поняття. Багато що було взято з Руської Правди [9; 10, 18]. Однак і в цій пам'ятці російського права жодних згадок про експертів або осіб, які б виконували їх обов'язки не було.

У 1654 році, в результаті національно-визвольної війни 1648–1654 рр., було створено українську національну державу (гетьманщину), яка на правах автономії увійшла до складу Російської держави із збереженням за населенням права користуватися своїми традиційними юридичними нормами. У той час на території України використовувалася велика кількість найрізноманітніших джерел права, норми яких нерідко дублювалися чи суперечили одна одній, що створювало певні

труднощі для їх застосування. Ще більше ускладнилась обстановка у зв'язку з поширенням в Україні (спочатку в окремих районах, а згодом по всій території) російського законодавства.

У першій чверті XVIII ст. у процесі динамічного розвитку суспільно-політичного і правового життя України виникла гостра потреба спочатку інкорпорації, а потім і кодифікації права України. У зв'язку із цим було створено комісію для розробки зводу законів, які мали діяти на території України. Таким чином в 1743 р. з'явився збірник, який називався «Права, за якими судиться малоросійській народ» [9]. Однак, як зазначає Я. Падох, монументальний збірник діючого на Україні в 17 і 18 віках права, в тім числі і карного, укладений 1743 р. і названий «Права, по которымъ судится малоросійській народъ» законом так і не став [11, 118]. Разом із тим, і в цьому нормативно-правовому акті не було передбачено норм, які б регламентували кримінальну відповідальність за порушення, вчинені експертами.

У 80-х р. XVIII ст. на територію Гетьманщини із ліквідацією її політичної та правової автономії починає поступово поширюватися російське імперське законодавство, основним джерелом якого було Соборне Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р. (далі – Соборне Уложення) [12, 76]. Інша частина сучасної території України (Слобідсько-Українська, Новоросійська і Таврійська губернії) відразу ж після приєднання до Росії користувалася загальноросійським законодавством. В Соборному Уложенні 1649 року були закріплені норми в яких містилась згадка про залучення сторонніх осіб до виконання експертних функцій, а також регламентувались випадки проведення експертизи в обов'язковому порядку. Зокрема, у літературі описуються перші два випадки, коли висновки про причину смерті були зроблені на основі результатів розтину трупів [13, 8]. Слід зазначити, що у XVII столітті набули широкого розповсюдження дослідження різних речовин для визначення їх ядовитих та цілющих якостей [14, 11]. Однак, у цьому документі, як і в попередніх, не було передбачено кримінальної відповідальності за дачу експертом завідомо неправдивого висновку чи відмову від виконання покладених на нього обов'язків або вчинення інших злочинів, суб'єктом яких виступали б експерти.

У 30-х роках XIX ст. була проведена систематизація права в Російській імперії. Підготовлені Повне зібрання законів і Звід законів, які і в Україні стали найважливішими джерелами права [9]. З моменту введення в дію Зводу законів Російської імперії (1832 р.) норми кримінального права, викладені в книзі першої XV ст. Зводу, стають єдиним джерелом кримінального права як в Росії, так і в Україні. Слід зазначити, що у Зводі законів Російської імперії 1832 р. вперше експертів почали називати «сведущими людьми». У цей час використання знань відповідних осіб застосовувалось дуже широко. Однак, у цьому документі, як і в попередніх, не було передбачено кримінальної відповідальності за порушення вчинені експертами. Слід зазначити, що в першій половині XIX ст. у літературі процесуальне становище «сведущего лица» визначалось як «инструмент или увеличительное стекло» в руках слідчого чи судді. Натомість, вже у другій половині XIX століття, зазначених осіб прирівнювали до суддів, а їх висновок – до судового рішення [9].

Необхідно відзначити, що т. XV Зводу знаменував собою певний крок у розвитку кримінального права і його систематизації, однак у ньому було багато неузгоджених і суперечливих норм і статей, і його відсталість виявилася з повною очевидністю незабаром після оприлюднення Зводу законів. У зв'язку із цим у 1845 р. з'явилося «Уложения о наказаниях уголовных и исправительных», яке по суті було першим у Росії кримінальним кодексом, який поширив свою дію і на Україну [9].

І хоча в статтях Уложення не знаходимо вказівки на термін «експерт», однак з аналізу змісту ст. 391 глави 4 можна зробити висновок, що саме експерт виступав одним із суб'єктів вчинення відповідного злочину. Зокрема, встановлювалася кримінальна відповідальність за приховування істини у доповідях, рапортах, протоколах, журналах або інших офіційних актах чи включення в них вигаданих обставин. За вчинення відповідних дій передбачене покарання у виді позбавлення всіх прав власності та заслання в Сибір. Кваліфікуючою ознакою є вчинення дій, які передбачені ч. 1 ст. 391 Уложення, внаслідок яких особа була невинно засуджена [15, 231].

В подальшому, зазначимо, що в останнє десятиріччя XIX ст. був підготовлений новий криміналь-

ний кодекс – Кримінальне уложення 1903 року, яке було підписане імператором, але повністю так і не ввійшло в дію. В 1906 році було введено в дію тільки розділ про державні злочини та деякі окремі статті Кримінального уложення [16]. У цьому документі вперше відповідальність експертів була передбачена у Главі 7 «Про протидію правосуддю» (ст.ст. 158, 172) [17, 116]. Зокрема, у ч. 1 ст. 158 Кримінального уложення містилась вказівка про те, що покаранню підлягала особа, винна у завідомо неправдивому, на шкоду правосуддю, показанні під час проведення дізнання, провадження слідства або судового розгляду справи, якщо вона виступала в якості свідка, експерта, перекладача. Кваліфікуючою ознакою відповідного злочину було вчинення його внаслідок підкупу, або під присягою, нагадуванням чи обіцянкою, що прирівнюється до присяги. У цій же статті також вказується, що не вважається злочином дача неправдивого показання особою, яка за законом мала право відмовитися від свідчення, якщо вона про таке право не була попереджена владою. Отже в Кримінальному уложенні 1903 р. ми знаходимо витoki кримінальної відповідальності експерта за завідомо неправдиві показання. Однак з аналізу вищезазначеної статті випливає, що відповідальність експерта наступала за дачу завідомо неправдивого показання. Натомість, про постановлення неправдивого висновку експертом мова не йшла.

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність за порушення вчинені експертами також регламентувалась у ст. 172 Кримінального уложення. Зокрема, покаранню підлягала особа (експерт, свідок, понятий), яка без поважних причин відмовилась від виконання покладених на неї обов'язків. Відзначимо, що відповідна норма також передбачена у чинному КК України.

У 1922 році був прийнятий КК УСРР, який був першим кодифікаційним актом, що систематизував норми радянського кримінального права, основою якого слугував Кримінальний кодекс РСФРР. Зокрема, у цьому документі кримінальна відповідальність експертів регламентувалась у двох статтях (Глава 5). Зокрема, у ст. 178 КК УСРР вказувалось, що за «завідомо неправдиві покази, дані свідком, експертом або перекладачем при проведенні дізнання, провадження слідства або судового розгляду справи» передбачене по-

карання у виді позбавлення волі на строк не менше одного року. Нагадаємо, що відповідна норма передбачена у чинному КК України. Однак, стаття 178 КК УСРР не містила кваліфікуючих ознак. Натомість, відповідні ознаки відведені у самостійний склад злочину, який передбачений ст. 179 КК УСРР. Зокрема, кримінально-караним є дача завідомо неправдивих показів, які поєднані з обвинуваченням в тяжкому злочині, з корисливих мотивів, зі штучним створенням доказів обвинувачення. За вчинення відповідних дій встановлена відповідальність у виді позбавлення волі на строк не менше двох років.

На зміну КК 1922 року прийшов КК УСРР 1927 року, який практично не відрізнявся від свого попередника. У цьому кодексі існувало три норми, які встановлювали кримінальну відповідальність за порушення вчинені експертами. Зокрема, кримінально-караними були діяння передбачені ст. 95 КК УСРР 1927 р., а саме: дача завідомо неправдивих показів, свідком, експертом або перекладачем при провадженні дізнання, слідства чи судового розгляду. Відзначимо, що зміст відповідної статті дещо відрізнявся від змісту статті, яка була передбачена у КК УСРР 1922 р. (ст. 178). По-перше, ст. 95 КК 1927 року містила кваліфікуючі ознаки (обвинувачення в тяжкому злочині, корисливі мотиви, штучне створення доказів обвинувачення), по-друге, змінилась міра покарання за вчинення відповідного посягання (позбавлення волі або вправні роботи на строк до трьох місяців).

Окрім того, можна сказати, що у цьому документі відбилася тенденція до збільшення норм, які регламентували кримінальну відповідальність за порушення вчинені у ході експертної діяльності. Зокрема, вперше кримінально-правову оцінку отримали дії, які полягали в ухиленні експерта від виклику в органи дізнання, слідства чи суду (ч. 2 ст. 92 КК УСРР 1927 р), а також розголошення даних досудового слідства, дізнання або ревізійного огляду без дозволу на те прокурора, слідчого тощо (ст. 96 КК УСРР 1927 р).

Важливий крок у розвитку кримінально-правових норм зробив Кримінальний кодекс 1960 р., який вступив у законну силу на території України у 1961 р. Цей нормативно-правовий акт виступає останньою віхою в дослідженні історії кримінальної відповідальності за порушення вчинені экс-

пертами в пам'ятках кримінального права України.

Зокрема, вперше передбачалась відповідальність експертів за дачу завідомо неправдивого висновку (ст. 178 КК 1960 р.). У порівнянні з КК 1927 р. видозмінились і кваліфікуючі ознаки завідомо неправдивого показання. До них законодавець відносить вчинення дій, які поєднані з обвинуваченням в особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині або з штучним створенням доказів обвинувачення, а так само вчинені з корисливою метою (ч. 2 ст. 178 КК 1960 р.). В той же час міра покарання за вчинення відповідного злочину не зазнала значних змін у порівнянні з КК 1922, 1927 р. Беззаперечно, КК 1960 р. містив багато недоліків, але у цей же час у ньому знаходимо норми, що встановлювали кримінальну відповідальність за порушення, допущені у ході експертної діяльності, які залишилась із певними змінами у КК України 2001 року. Так, за ст. 179 КК 1960 р. кримінально-правову оцінку отримали дії експерта, які полягали у відмові без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Висновки. Таким чином, аналіз історичних джерел права засвідчив, що кримінальна відповідальність за порушення вчинені експертами забезпечувалась не на всіх етапах розвитку суспільства. Зокрема, можна побачити, що протягом століть відповідні правові норми розвивались поступово. Чим складнішими ставали суспільні відносини, тим більше затребуваним було використання спеціальних знань експертів, та як наслідок, впровадження в життя нових норм, які встановлювали кримінальну відповідальність експертів. Зокрема, вперше така відповідальність регламентована в Кримінальному уложенні 1903 р. (ст. 158). КК ж

УРСР 1922 та 1927 років, а також КК 1960 року засвідчили практично сучасні тенденції щодо регламентації кримінальної відповідальності за порушення вчинені експертами. У теорії кримінального права зазначають, що встановлена відповідальність за відповідні злочини цілком відповідала потребам суспільства того періоду історичного розвитку, в який діяв той чи інший нормативно-правовий акт, тому говорити про досконалість чи недосконалість кримінально-правових норм не доцільно [3, 145].

Не викликає заперечень той факт, що існуючі норми, зазнаючи постійних змін в процесі історичного розвитку кримінального законодавства, продовжують розвиватись і сьогодні. Однак вони, безумовно, потребують подальшого вдосконалення, оскільки повною мірою не забезпечують процесуального порядку отримання доказів.

Видається актуальним у цьому напрямі є запозичення історичного досвіду щодо запровадження кримінальної відповідальності за завідомо неправдиві покази експерта, оскільки, як відомо, експерт зобов'язаний дати не лише обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання (п. 1 ч. 5 ст. 65 КПК України), але й дати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду (ч. 3 ст. 95 КПК України) у випадках неповного або непослідовного опису процесу судово-експертного дослідження або ж нечіткого викладу думок. У зв'язку з цим беззаперечно необхідним на даному етапі розвитку кримінального законодавства є запровадження кримінальної відповідальності за дачу не лише завідомо неправдивого висновку експерта, але й завідомо неправдивого показання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
2. Доброрез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 2005. – 18 с.
3. Алексеева Н. Ю. Кримінальна відповідальність за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – Х., 2005. – 18 с.

- пертами, перекладачами або щодо них: історія становлення / Н. Ю. Алексеева // *Держава і право*. – Випуск 55. – С. 140–146.
4. Александров Ю. В. Злочини проти правосуддя / Ю. В. Александров // *Кримінальне право. Особлива частина : підручник* / Александров Ю. В., Антипов В. І., Володько М. В. [та ін.]; [відп. ред. Шакун В. І.]. – К. : НАВСУ ; Правові джерела, 1998. – 896 с.
  5. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : [монографія] / Р. Л. Максимович. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 304 с.
  6. Иванов В. М. Історія держави і права України : навч. посібник / В. М. Иванов. – К. : Атіка, 2007. – 727 с.
  7. Памятники русского права : Выпуск первый / [под ред. проф. С. В. Юшкова]. – М. : Госюриздат, 1952. – С. 128 (288 с.)
  8. Комментарий к пространной редакции Русской Правды // *Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под ред. О. И. Чистякова*. – М., 1984. – Т. 1 : *Законодательство Древней Руси*. – С. 47–129.
  9. Історія держави і права України : Академічний курс : підр. для студ. юрид. вуз. : у 2-х т. : Т. 1 [Електронний ресурс] / Акад. правов. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. В. Я. Тація [та ін.]. – К. : Ін Юре, 2000. – 646 с. – Режим доступу: <http://vuzlib.net/beta3/html/1/7637/7655/>
  10. Статути Великого князівства Литовського: у 3-х т. / [ред. С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков]. – Одеса : Юри-
дична література, 2002. – Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 2002. – 464 с.
  11. Падох Я. Нарис історії українського карного права / Я. Падох. – Мюнхен : Молоде життя, 1951. – 128 с.
  12. Лепісевич П. М. Державно-правовий устрій України в імперську добу : навч. посібник / П. М. Лепісевич, І. Я. Терлюк. – Львів : Край, 2005. – С. 45 (127 с.) ; *Соборное уложение 1649 года // Российское законодательство X–XX веков. В девяти томах. Т. 3. Акты Земских соборов*. – М. : Юрид. Лит., 1985. – С. 76–448.
  13. Чистович Я. Очерки из истории медицинских учреждений XVIII столетия / Я. Чистович. – СПб., 1870. – С. 8–15.
  14. Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография / В. Н. Махов. – М. : Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.
  15. Российское законодательство X–XX веков : в 9 томах. – Том 6 : *Законодательство первой половины XIX века / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. И. Чистякова*. – М. : Юрид. лит. – 1988. – 432 с.
  16. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. [Електронний ресурс] / П. П. Музиченко. – [6-те вид., перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 471 с. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/12191121/pravo/kriminalne_zakonodavstvo_rosiyska_imperiya
  17. Уголовное уложение (Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г.). – С. Петербург-Харьков : Южно-Русское книгоиздательство Ф.А. Иогансона – 232 с.